

Tuğçe Erdal, Yaşamın İki Yüzü: Ağıt ve Ötesi: Kayıp Sonrası Yaşanan Travmanın İyileşmesinde Ağıt. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2025, ISBN: 978-625-6201-00-2, 256 sayfa.

Selcan GÜRÇAYIR TEKE*

Ölüm ve etrafında gelişen ritüeller, din, psikoloji, tıp, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, sanat tarihi ve nihayet halk bilimi gibi pek çok disiplinin kesişim noktasında durur. Ölüm sonrası ritüellerin önemli bir parçası olan ağıt, ölünün arkasından “yakılan” sözlerdir. Bazı yörelerde ağıtcı kadınlar tarafından söylenen ağıtlar, ölen kişi için duyulan derin acıyı ve sevgiyi ifade eder. Ağıtların kimileri basit ve sade söyleyişlere sahipken kimileri ise sanatkârane söyleyişler içermektedir. Ağıtın edebî bir tür olarak değerlendirildiği ve bir metin olarak incelendiği çalışmalarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Türk halk biliminde ve halk edebiyatında ağıt üzerine yapılan çalışmaların; metin derlemesi, derlenen metinlerin biçimsel ve içerik bakımından incelenmesi, müzikal özelliklerinin değerlendirilmesi, icra ortamlarının irdelenmesi ve işlevlerinin değerlendirilmesi bakımlarından ele alındığı görülmektedir. Tuğçe Erdal’ın kitabı bu açıdan kendisinden önceki çalışmalardan farklılık göstererek psikoloji ve halk bilimi disiplinlerini bir araya getirerek yas ve travma süreçlerinde ağıt yakma geleneğinin iyileştirici rolüne odaklanmaktadır. Bu açıdan kitap geleneksel kalıpların dışına çıkarak alana yeni ve multidisipliner bir perspektif kazandırmaktadır.

Erdal’ın *Yaşamın İki Yüzü: Ağıt ve Ötesi Kayıp Sonrası Yaşanan Travmanın İyileşmesinde Ağıt* adını taşıyan sıra dışı çalışması İdeal Kültür Yayınlarından okurla buluşmaktadır. Kitap, tasarımını Ahmet Kahraman ve Dilara Gelir’in yaptığı ölümü ve ölümün soğuk yüzünü temsil eden bir kapağa sahiptir. Ölüm ve matem duygularıyla özdeşleşmiş siyah bir zemin üzerinde hayat ve ölüm arasındaki geçişi sembolize eden yaşlı bir kadın figürü, ölümün “korkunç” ve “yıkıcı” yüzünü okura hatırlatmaktadır. Yaşlı kadın figürünün başını eğmiş ve gözlerini kapatmış duruşu, yaşamdan el çekmişliği ve kendini dış dünyaya kapatmışlığını gösterirken yüzünün, ellerinin, ayaklarının buruşmuşluğu ve bedeniyle aynılan kıyafeti “toprağı” ve dolayısıyla ölümü anımsatmaktadır. Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde profesör olarak görev yapan Tuğçe Erdal, yer adları, sözlü ve yazılı kültürde Fuzuli şiirleri, Yozgat’ta ziyaret mekânları gibi çalışmalarıyla hem halk bilimi disiplini hem de edebiyat alanını kucaklayarak farklı ve yeni bakış açıları taşıyan eserlere imza atmıştır. Erdal bu çalışmasında ağıtı merkeze alarak bütüncül bir yaklaşımla ağıtı, metin olmanın ötesinde ritüel ve geleneksel bir uygulama olarak değerlendirerek psikolojik ve sosyal yönleriyle birlikte analiz etmektedir.

Erdal eserin “Ön Söz” kısmında kitabına verdiği ismin hikâyesini okurla paylaşmaktadır. Yaşamın iki yüzü ifadesi, hayat ve ölüme işaret etmektedir. Erdal, ağıtın her ne kadar “giden” yani ölen için söylense de aslında geride kalanların iyileşmesini, hayata tutunmasını sağladığını öne sürerek hayatla ilişkilendirir. “Ötesi” ise ölümü imlemektedir. Erdal kitabını “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri hariç beş bölümde kurgulamıştır.

Erdal, kitabına ağıtların yakılmasına sebep olan “Ölüm”le başlamaktadır. Ölümün insanlık tarihindeki anlamlarına ilişkin kısa bir tarihçe veren Erdal, her canlı için kaçınıl-

* Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara/Türkiye, selcan.teke@hvbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2340-7378.

maz son olan ölümün bireysel bir deneyim olmasından öte toplumsal ve inançsal anlamalarını ortaya koyar. Kitabın ikinci bölümü olan “Yas” bölümünde ölümün yarattığı boşluğun ve psikolojinin diğer bir deyişle yas sürecinde “geride kalanların” verdiği psikolojik tepkiler merkeze alınır. Yas evreleri olarak tanımlanan “inkâr ve yalnızlaşma”, “öfke”, “pazarlık”, “depresyon” ve “kabullenme” evrelerini değerlendirilir. Yas sürecinin ertelendiği durumlarda oluşabilecek travmaları önlemek adına sağlıklı bir yas süreci geçirmenin önemi vurgulanır. Kitabın “Ağıt ve Yas” adını taşıyan üçüncü bölümünde “yas günlüğü” olarak tanımlanan ağıtların Türk kültüründeki izleri sürülür. Erdal, bu bölümde bir önceki bölümde değerlendirdiği yas evrelerini Türk edebiyatında var olan ağıtlarla ilişkilendirir. Bu bölüm Erdal’ın psikoloji disiplini ile halk bilimi disiplini arasında “ağıt” üzerinden bir köprü kurmaya çalıştığı bölümdür. Erdal, Dede Korkut Hikâyeleri, Manas Destanı, Kербela ağıtlarının yanı sıra sözlü kültürden derlenerek literatüre kazandırılan ağıt metinlerini yas evreleri ile ilişkilendirerek ağıt incelemelerine yeni bir perspektif kazandırır. Ağıtın bir metin ya da ezgi olmanın ötesinde ritüelistik eylemlerin parçası olduğunu ortaya koyan bölüm “Ağıt ve Ritüel” adını taşıyan dördüncü bölümdür. Hz. Hüseyin ve ehlibeyt mensuplarının şehit edildiği Kербela Olayını anmak için gerçekleştirilen ritüellerde dize ve göğse vurma ve ritmik sallanma ile birlikte ağıtın bedensel görünümünün gözlemlenebileceği ifade edilir. Türk kültüründe ölüm haberinin yüz yırtma, saç yolma, saç kesme, yaka yırtma vb. bedensel gösterenlerle ifade edildiği ilgili literatüre gönderme yapılarak ortaya konur. Yas sürecindeki bu bedensel eylemlerin kaybedilen kişi ile özdeşlik kurma, onu anlama çabası olduğu ileri sürülür. “Ağıt ve Terapi” adını taşıyan son bölümde, cenaze töreni, mevlit, ölü adına verilen yemek, mezar ziyaretleri ve yakılan ağıtlar, geride kalanların yasla başa çıkma süreçlerini kolaylaştıran ve ölüm acısını toplumsallaştırarak azaltmaya çalışan uygulamalar olarak değerlendirilir. Ağıtların kişinin hissettiği derin acıyı, üzüntüyü ve kederi ifade etmesine fırsat sağlayarak olası travmaların önüne geçebileceğine dikkat çekilir. Yine bu bölümde toplu bir biçimde söylenen ve dinlenen ağıtların acının toplumsal olarak paylaşılmasını sağladığı ileri sürülür.

Tuğçe Erdal, Yaşamın İki Yüzü adlı bu dikkat çekici çalışmasında, Türk halk bilimi ve halk edebiyatı çalışmalarında süregelen geleneksel paradigmayı değiştiren bir metodolojik yaklaşım sergilemektedir. Alandaki mevcut literatürün büyük bir kısmı ağıtı yalnızca “metin merkezli” bir bakış açısıyla derleme, tasnif ve dil bilgisel çözümleme nesnesi olarak konumlandırırken Erdal bu yaklaşımın aksine doğrudan insan psikolojisine ve yas süreçlerine odaklanmaktadır. Kitabın merkezine aldığı temel argüman: ağıt yakma eyleminin, kaybı yaşayan ve yas tutan birey için salt bir keder ve sevgi ifadesi olmasının ötesinde duygusal boşalımı imkân sunan ve yüzleşmekte zorlandığı acısıyla sağlıklı bir bağ kurmasına yardımcı olan sağaltıcı bir mekanizma olduğudur.

Yazar ağıtların sadece edebî yönünü değil, sözlerin, ezginin, ritmik yapının ve ağıta eşlik eden bedensel hareketlerin, travmaya uğramış insan psikolojisi üzerindeki iyileştirici rolünü titizlikle ele almaktadır. Ağıtlarla ilgili literatürde; ağıtların acıyı dindirdiği genel olarak ifade edilse de Erdal’ın çalışmasıyla bu savın sistematik ve bilimsel bir analize tabi tutulduğu görülmektedir. Çalışmada, cenaze ritüellerinden yavaş yavaş çekildiğine ve kaybolduğuna şahit olduğumuz ağıtın geçmişe ait nostaljik bir tür olmanın ötesinde modern tıp ve psikolojiye yardımcı olabileceği fikrini kanıtlayan bilimsel bir altyapı sunulmaktadır. Erdal bize ağıtın geçmişe ait, müzelik ya da nostaljik bir tür olmaktan öte bir anlam taşıdığını güçlü bir biçimde hatırlatmaktadır. Çalışma bu yönüyle akademik merak ve teorik araştırma sorularının ötesine geçerek ölüm karşısında yaşanan psikolojik ve sosyal krizlerin üstesinden nasıl gelinebileceğine dair “reçeteler” sunan toplumsal fayda taşıyan bir eser hüviyeti göstermektedir.

Tuğçe Erdal'ın çalışması, ağıt yakma geleneğini teorik ve literatür düzeyinde başarıyla temellendirerek alana kıymetli bir katkı sunmaktadır. Yazarın konuyu ele alışı titizliği ve derinliği takdir edilmekle birlikte, eserin gelecekteki baskılarında veya bu çalışmadan ilham alacak yeni araştırmalarda derinleştirilebileceği düşünülen bazı ufuk açıcı noktalar mevcuttur. Eserdeki teorik arka planın zenginliği göz önüne alındığında, çalışmanın ağıt geleneğinin halen aktif olarak gözlemlenebildiği bölgelerde yürütülecek bir alan çalışmasıyla (saha araştırması) taçlandırılması, mevcut verileri çok daha bütüncül bir boyuta taşıyacaktır. Özellikle ağıt yakanlar ve bu pratiğe tanıklık eden dinleyicilerle gerçekleştirilecek derinlemesine görüşmeler, konunun sadece yazılı literatürdeki metinlerle sınırlı kalmamasını sağlayacaktır. Kaynak kişilerin doğrudan kendi perspektiflerinden, ağıtların psikolojik ve toplumsal düzeydeki iyileştirici/rehabilite edici yönlerine ilişkin daha güncel ve dinamik verilere ulaşılmasına zemin hazırlayacaktır.

Çalışmayı zenginleştirebileceğini düşündüğümüz bir diğer önemli husus ise modern kent yaşamındaki "ritüelsiz yas" sorunudur. Geleneksel yapıların çözüldüğü kent ortamında, "Modern kent insanı geleneksel bir ritüelin yokluğunda acısını nasıl paylaşıyor ve nasıl iyileştiriyor?" sorusu, kapsamlı bir saha araştırmasıyla sorunsallaştırılabilirdi. Kent insanı ağıtı geleneksel formları ve icra biçimleriyle birebir yaşatmasa da, modern yaşamın bu boşluğu hangi muadilleriyle doldurduğuna değinilmesi çalışmanın çağdaş boyutunu güçlendirebilirdi. Bu bağlamda, teknolojinin ve gündelik yaşamın dijitalleştiği gerçeğinden hareketle esere "dijital kültür" odaklı bir bölümün eklenmesi yerinde bir açılım olabilirdi. Sosyal medya platformlarında sıklıkla karşımıza çıkan anma sayfaları, taziye videoları ve dijital yas pratiklerinin, geleneksel ağıt kültürüyle olan benzerlik ve farklılıklar üzerinden analiz edilmesi, çalışmanın güncel sosyo-kültürel dinamikleri yakalamasına büyük katkı sağlardı. Bu öneriler eserin değerini gölgelememekte; aksine sunduğu güçlü teorik altyapıyla gelecekteki alan araştırmalarına, dijital kültür çalışmalarına ve modern yas sosyolojisine ilham veren yapıcı birer potansiyel olarak öne çıkmaktadır.

Tuğçe Erdal'ın çalışması disiplinler arası kurgusu sayesinde oldukça geniş bir okur kitlesine hitap etmektedir. Başta halkbilim uzmanları olmak üzere sosyologlar, antropologlar ve ruh sağlığı profesyonelleri çalışmanın hedef okur kitlesi olarak düşünülebilir. Çalışma her ne kadar akademik bir temele dayansa da anlatımı ve ele aldığı konunun evrenselliği göz önünde bulundurulduğunda sıradan okuyucuların da ilgisini çekeceği şüphesizdir. Kuşkusuz Erdal, bu çalışmasında sergilediği metodolojik titizlik ve entelektüel derinlikle büyük bir takdiri hak etmektedir. Bu bağlamda eserin, sözlü gelenek unsurlarını yeni ve özgün perspektiflerle inceleyecek gelecek çalışmaları cesaretlendirmesi ve ufuk açıcı bir referans kaynağı olması beklenmektedir.